

Senecas moralske breve 84-88¹

Oversat af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Seneca 84

1 Disse rejser, der ryster mig ud af min sløvhed, mener jeg, gavner både mit helbred og mine studier. Her har du grunden til, at de er sundhedsfremmende: Når jeg er blevet doven og ligeglad med kroppen, fordi jeg er optaget af at læse, får jeg motion takket være andres indsats². Jeg vil fortælle, hvorfor de gavner mit studium: Jeg læser stadig, og læsning er efter min mening en nødvendighed, for det første for at jeg ikke skal blive mig selv nok, dernæst for at jeg, når jeg forstår det, andre har undersøgt, både kan bedømme, hvad de har fundet frem til, og overveje, hvad der nu skal søges efter. Læsning giver næring til forstanden og styrker den, når den er udmattet af koncentration, men kræver dog koncentration. (2) Vi bør ikke udelukkende skrive eller udelukkende læse. Det ene vil tage gejsten fra os og tømme os for kræfter (nemlig at skrive), det andet slappe og udvande os. Man skal gøre begge dele på skift og blande det ene med det andet, så skrivningen føjer alt det, man har læst sig til, ind i en helhed.

3 Vi skal efterligne bierne, siger man. De strejfer om og finder blomster, der kan laves honning af. Så fordeler de det, de har samlet, ordner det i vokstavlerne og, som vores Vergil siger:

... stuver den flydende honning i kuben
indtil cellernes vægge står spændt af den liflige nektar³.

(4) Der er ikke enighed om, hvorvidt bierne tager saft fra blomsterne, og saften bliver til honning, eller om de forvandler det, de har samlet, til den smag ved hjælp af en eller anden blanding og noget særegent ved deres ånde. Nogle mener, at bierne ikke har forstand på at lave honning, men kun på at samle det. De siger, man hos inderne finder

---

1. Disse breve optræder i håndskrifterne efter bog 10, men uden angivelse af bognumre.
2. Fornemme romere lod sig gerne transportere i bærestol.
3. Vergils *Aeneide* 1, 432-433, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

honning i sivenes⁴ blade. Det er enten duggen fra himlen eller selve plantens søde og ret fede fugt, der danner den. Også i vores planter, hævder de, findes det samme stof, blot mindre åbenlyst og mærkbart, og de dyr, der er skabt til det, leder efter det og samler det sammen. Nogle mener, at det, de har høstet fra de fineste dele af græs og blomster, bliver til honning gennem syltning og lagring, og der foregår en vis gæring for nu at sige det sådan, der får de forskellige dele til at smelte sammen til ét.

5 Men for ikke at komme for langt væk fra sagen, bør også vi efterligne disse bier. Vi bør skille alt det, vi har samlet sammen fra forskellig læsning, ad (for det adskilte bevares bedst), derefter anvende den omhu og evne, vi nu har, til at forbinde de forskellige råvarer til én smag. Selv om det er tydeligt, hvor det er taget fra, viser det sig dog på den måde at være noget andet end det oprindelige. Vi ser det jo i vores egen krop, at naturen gør sådan, uden at vi skal anstrenge os. (6) Føden, vi indtager, er en byrde, så længe den har sin egen beskaffenhed og kommer ind i maven i fast form. Men når den er blevet ændret fra det, den var, ender den med at blive til kræfter og til blod. Lad os gøre det samme med det, som intellektet næres af, så vi ikke lader det, vi tager til os, være uforandret og fremmed. (7) Lad os fordøje det. Ellers vil det ende i hukommelsen og ikke i intellektet. Vi skal være helt overbevist af det og gøre det til vort eget, så der bliver en enhed ud af delene, sådan som der bliver et facit ud af enkelttallene, når man lægger mindre og indbyrdes forskellige tal sammen. Det skal vores sjæl gøre: Skjule mellemregningerne og blot vise resultatet.

8 Hvis du begynder at ligne én, som i kraft af din beundring har sat et dybere præg på dig, ønsker jeg, at du skal ligne ham som en søn, ikke som en afbildning. Afbildninger er døde ting. 'Hvad så? Vil man ikke forstå, at du taler, argumenterer og mener som ham?' Når en meget begavet mand tager noget fra et forbillede, han har valgt, kan det efter min mening ikke altid ses, fordi han sætter sit eget præg på det, så det smelter sammen til en enhed. (9) Ser du ikke, af hvor mange stemmer et kor består? Alligevel frembringer de alle én stemme. Her er en diskant, her en bas, her en midt i. Kvindestemmer støder til mænds, og fløjter blander sig, men de enkeltes stemmer er skjult, det er alles, der høres. (10) Jeg tænker på det kor, de gamle filosoffer kendte, for i vores festspil er der flere sangere, end der var tilskuere i teatrene i gamle dage. Når de syngende optog fylder alle gader, tilskuerpladserne er omgivet af trompeterer, og alle

---

4. Der tales om sukkerrør.

slags fløjte- og orgelspil flyder sammen fra tribunen, opstår der en harmoni af de forskellige lyde. Sådan ønsker jeg, vores sjæl skal være; den skal rumme mange færdigheder, mange leveregler og eksempler fra mange tidsaldre, men forenet til ét.

11 Du spørger, hvordan det vil kunne lade sig gøre? Med vedholdende målrettethed, det vil sige, hvis det er fornuften, der bestemmer alt, hvad vi gør, og alt, hvad vi lader være med at gøre. Hvis du vil høre på den, vil den sige: Opgiv med det samme det, folk styrter rundt efter, opgiv rigdommen, der enten er en fare for ejerne eller en belastning; opgiv kroppens og sjælens nydelser, som svækker os og gør os sarte; opgiv ambitionen, den er opblæst, tom, fuld af vind, grænseløs og gør os så bekymrede for at se nogen foran os eller bare ved siden af os, at vi plages af misundelse, ja i dobbelt forstand. Du ser jo, hvor ulykkelig man er, hvis man både misundes og misunder. (12) Ser du de magtfuldes huse, disse dørtrin, hvor der er håndgemæng på grund af morgengæsternes rivalisering⁵? Så mange fornærmelser for at komme ind og så mange flere, når du er inde! Gå forbi disse indgange til de rige, disse entreer der er fyldt til bristepunktet. Dér er man ikke blot på afgrundens rand, men på en glidebane. Vend dig herfra og stil efter visdommen; søg den, for den har både ro og plads. (13) Alt det, der ser ud til at rage op i menneskers verden, uanset at det er småt og kun træder frem ved sammenligning med det allerlaveste, når man dog kun frem til ad vanskelige og stejle stier. Det er en ujævn vej til den højeste rang. Men hvis du har lyst til at bestige vores tinde, som tilfældet har givet op overfor, vil du under dig betragte alt det, man regner for det aller mest ophøjede, men dog vil du komme til toppen ad jævn vej.

Hav det godt.

Seneca 85

1 Det var for at skåne dig, jeg udelod alt det indviklede, der stod tilbage, tilfreds med ligesom at give dig en smagsprøve på det, vore folk siger som bevis på, at alene dyden er virksom nok til at gøre livet lykkeligt. Du kræver, at jeg tager alle de syllogismer med, der stammer fra os stoikere eller er udtænkt for at håne os. Gør jeg det, bliver det

---

5. Det forventedes af en fornem mands klienter, at de mødte op hos deres velgører om morgenen for at vise deres respekt.

ikke et brev, men en bog. Igen og igen erklærer jeg, at jeg ikke bryder mig om beviser af den slags. Det er skamfuldt at stille op til kamp for guder og mennesker, bevæbnet med en syl.

2 'Den, der er klog, er også behersket; den, der er behersket, er også ligevægtig; den, der er ligevægtig, er uforstyrret; den, der er uforstyrret, er uden sorg; den, der er uden sorg, er lykkelig. Ergo er den kloge lykkelig, og klogskaben er tilstrækkelig til et lykkeligt liv'. (3) Peripatetikernes svar på den slutning er at tolke den uforstyrrede og ligevægtige, der ikke er sørgmodig, sådan, at 'uforstyrret' betyder en, der kun lader sig forstyrre sjældent og lidt, ikke en, der aldrig bliver det. De hævder, at man ikke kan sige, at et menneske er sørgmodigt, med mindre han er forfalden til at være det og ofte og i for høj grad giver efter for den last. For det ville være imod den menneskelige natur, hvis et menneskes sind var helt fri for sørgmodighed. Den viise besejres ikke af sorg, men strejfes blot. Og så videre i den dur i den skoles ånd. De fjerner ikke folks affekter, men lægger en dæmper på dem. (4) Men hvor lidt tiltror vi ikke den viise, hvis han kun er stærkere end de allersvageste, gladere end de allersørgmodigste, mere behersket end de allervildeste og højere end de allerlaveste! Skulle Ladas⁶ beundre sin egen hurtighed ved at sammenligne sig med de halte og lamme?

Hun kunne ha fløjet hen over den spirende sæd på en ager
uden at røre et strå eller bøje et umodent kornaks,
kunne ha løbet af sted over åbent hav i et stormvejr
uden at væde sin hurtige fod på bølgenes toppe.⁷

Dette er en hurtighed, der vurderes ud fra sig selv, ikke en, der bliver rost ved en sammenligning med de langsomste. Ville du da kalde den med kun lidt feber for rask? En dæmper på sygdommen er ikke lig med et godt helbred.

5 'Den viise', påstår de, 'kaldes uforstyrret på samme måde, som vi kalder frugter kerneløse, ikke fordi deres kerner ikke er hårde, men fordi de er mindre hårde'. Men det passer ikke. Hos det gode menneske ser jeg ikke bare en begrænsning af onderne, men en udryddelse. Der skal ikke være nogen, ikke engang nogle små. For hvis der er nogen, vil de vokse og undertiden blive til hindringer. Den grå stær gør blind, når den er

---

6. En berømt løber hos Alexander den Store, hvis navn i oldtiden blev synonymt med hurtighed.

7. Vergils *Aeneide*, 7, 808-811, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996. Hun er Camilla, en kvindelig jæger og kriger, der kæmpede sammen med Aeneas' modstander Turnus.

udbredt eller total, men generer dog, når den er undervejs. (6) Hvis du lader den viise have nogle affekter, vil hans fornuft ikke stå mål med dem, men så at sige blive skyllet væk af en flodbølge, især hvis han ikke kun får en at kæmpe med, men dem alle sammen. En samling af selv nok så små affekter formår mere end styrken i en enkelt stor. (7) Han er pengebegærlig, men med måde. Han har ambitioner, men de er ikke heftige. Han har tendens til vrede, men den kan dæmpes. Han er uligevægtig, men ikke ligefrem flagrende og letpåvirkelig. Han er liderlig, men ikke sygeligt. Man kunne bedre have med ham at gøre, hvis han besad en enkelt last fuldt ud, end hvis han havde lettere udgaver, blot af dem alle sammen. (8) Og så er det lige meget, hvor stor affekten er. Uanset størrelse er den ude af stand til at adlyde og tager ikke imod råd. Ligesom intet dyr, hverken et vildt eller et tamt husdyr, retter sig efter fornuften (deres natur er jo døv over for den, der vil overtale), sådan hverken adlyder eller lytter affekterne, hvor små de end er. Tigre og løver aflægger sig aldrig deres vildskab, indimellem bøjer de sig, men når man mindst venter det, bryder deres indestængte barskhed ud igen. Lasterne bliver aldrig for alvor tamme.

9 Hvis fornuften gør fremskridt, får affekterne ikke engang fat; hvis de er begyndt mod fornuftens vilje, vil de fremture mod fornuftens vilje. Det er nemlig lettere at forhindre, at de opstår, end at styre deres angreb. Så denne halvhjertethed er forkert og ubrugelig, og man skal mene om den, som hvis nogen sagde, at man skulle blive skør med måde eller syg med måde. (10) Mådehold er det kun dyden, der har; det er sindets dårligdomme uimodtagelige for. Du vil lettere kunne fjerne dem end styre dem. Der kan ikke være nogen tvivl om, at menneskesindets indgroede og forhærdede laster, som vi kalder sygdomme, er grænseløse, såsom begær, grusomhed og manglende selvbeher-skelse. Altså er også affekterne grænseløse, for det er fra dem, man går videre til de andre.

11 Dernæst, hvis du lader nedtrykthed, frygt, begær og de andre fordrejede drifter få plads, vil de komme ud af vores kontrol. Hvorfor? Fordi de vækkes af noget uden for os selv. Derfor vil de vokse, alt efter hvor stor anledning de får til at blive vakt. Frygten vil blive større, hvis den ser mere til det, den skræmmes af, eller ser det tættere på; jo mere vi har håb om at få, des heftigere bliver det begær, håbet vækker. (12) Hvis vi ikke har magt over, om affekterne findes, har vi heller ikke magt over, hvor store de er. Hvis man giver dem lov til at opstå, vil de vokse i takt med anledningerne og blive lige så store som dem. Dertil kommer, at de, hvor små de end er, breder sig. Det skadelige holder

ikke måde. Sygdomme sniger sig ind, selv om de er begyndt i det helt små, og nogle gange skal der kun støde en meget lille ting til for at gøre det af med en syg. (13) Men hvor vanvittigt er det ikke at tro, at det er op til os at sætte grænserne for noget, hvis oprindelse er placeret uden for vores afgørelse! Hvordan kan jeg være stærk nok til at gøre en ende på det, jeg ikke har haft styrke til at holde tilbage, når det er lettere at holde det ude end kvæle det, når det er lukket ind?

14 Nogle har skelnet sådan, at de siger: 'Den mådeholdne og kloge er ganske vist rolig i sindstilstand og grundholdning, men ikke i handling. For så vidt angår hans sinds holdning forstyrres eller bedrøves eller frygter han ikke, men der forekommer mange ydre anliggender, der udsætter ham for forstyrrelse.' (15) Det, de vil sige, er: Han er godt nok ikke vredladen, men engang imellem bliver han vred. Han er ganske vist ikke frygtsom, men bliver dog engang imellem bange, dvs. han er uden lasten frygt, men ikke affekten. Går man med til det, vil frygten ved hyppig forekomst forvandle sig til en last, og en vrede, der bliver lukket ind i sjælen, vil opløse holdningen hos den sjæl, der er uden vrede. (16) Hvis han desuden ikke er ligeglad med de udefra kommende anledninger, men frygter noget, så vil han gå tøvende og opgivende ud, når der skal stå tappert imod våben og ild, for fædrelandet, lovene og friheden. Denne indre modsigelse rammer ikke den viise.

17 I øvrigt tror jeg, at vi skal være opmærksomme på ikke at blande to ting sammen, der hver for sig er sande. Der sluttet for sig, at det eneste gode er det moralsk rigtige, og der sluttet på den anden side for sig, at dyden er nok til at leve et lykkeligt liv. Hvis det moralsk rigtige er det eneste gode, går alle med til, at dyden er tilstrækkelig til at leve et lykkeligt liv. Men modsat kan man ikke gå med til, at hvis alene dyden gør lykkelig, så er det moralsk rigtige det eneste gode. (18) Xenokrates⁸ og Speusippos⁹ antager, at man nok kan blive lykkelig alene i kraft af dyden, men ikke, at det eneste gode er det moralsk rigtige. Epikur mener også, at man er lykkelig, når man er i besiddelse af dyden, men dyden er i sig selv ikke tilstrækkelig til det lykkelige liv, fordi det er nydelsen, der gør lykkelig; den kommer af dyd, men er ikke selve dyden. Det er en tåbelig skelnen, for han påstår jo selv, at dyden aldrig er uden nydelse. Hvis dyden på den måde altid er forbundet med og uadskillelig fra nydelse, så er den alene også

---

8. Xenokrates, elev af Platon og leder af Akademiet 339-314 fvt.

9. Speusippos (ca. 407-339 fvt.), athensk akademisk filosof og nevø af Platon.

tilstrækkelig. Den har nemlig nydelsen med sig og eksisterer ikke uafhængigt af den, selv om den står alene. (19) Men det er absurd, når man hører, at man rigtignok vil blive lykkelig i kraft af dyden alene, men ikke fuldkommen lykkelig. Hvordan det kan ske, fatter jeg ikke. For det lykkelige liv indeholder det fuldkomment gode i sig, og det kan ikke overgås. Hvis det liv findes, er det fuldkomment lykkeligt. Hvis gudernes liv ikke ejer noget større og bedre, men det guddommelige liv er lykkeligt, gives der ikke noget højere, det kan løftes til.

20 I øvrigt, hvis det lykkelige liv ikke savner noget, er ethvert lykkeligt liv fuldkomment og på samme tid både lykkeligt og det allerlykkeligste. Du er vel ikke i tvivl om, at det lykkelige liv er det højeste gode? Altså, hvis det rummer det højeste gode, er det lykkeligt i den højeste grad. Ligesom det højeste gode ikke kan få et tillæg (for hvad er højere end det højeste?), sådan kan det lykkelige liv heller ikke, for det findes ikke uden det højeste gode. Hvis du indfører nogen, der er 'mere' lykkelig, vil du også indføre en, der er 'meget mere'; så laver du uendelige distinktioner i det højeste gode, selv om du forstår, at det højeste gode er det, der ikke har nogen trin højere end sig selv. (21) Hvis en er mindre lykkelig end en anden, følger deraf, at han ville ønske, at han havde den andens mere lykkelige liv frem for sit eget; men den lykkelige foretrækker intet andet end sit eget. Der er ingen af delene, man kan tro på, hverken at der stadig er noget, den lykkelige hellere vil have end det, han har, eller at han ikke skulle foretrække det, der er bedre. Jo klogere han er, jo mere vil han selvfølgelig stræbe efter det, der er bedst og på enhver måde forsøge at få det. Men hvordan kan nogen være lykkelig, der stadig kan eller rettere bør begære noget?

22 Jeg skal sige, hvad der er skyld i denne fejltagelse. De ved ikke, at det lykkelige liv er ét. Det, der gør det fuldkomment, er dets beskaffenhed, ikke dets omfang. Derfor er det liv lige meget værd, om det er langt eller kort, udadvendt eller mere tilbagetrukket, fordelt på mange steder og mange opgaver eller begrænset til et sted. Den, der vurderer det ud fra tal, omfang og enkeltdele, tager det fortrin, det har, væk. Hvad er fortrinet ved det lykkelige liv? At det har fylde. (23) Formålet med at spise og drikke er at blive mæt, skulle jeg mene. En spiser mere, en anden mindre. Hvad gør det, når begge er mætte? En drikker mere, en anden mindre. Hvad gør det, når ingen af dem tørster? En lever flere år, en anden færre. Det gør ingen forskel, hvis den ene er blevet lige så lykkelig af de mange år, som den anden af de få. Den, du kalder mindre lykkelig, er ikke lykkelig; den betegnelse kan ikke gradbøjes.

24 'Den tapre er uden frygt; den, der ikke frygter, er ikke ulykkelig; den, der ikke er ulykkelig, er lykkelig.' Denne slutning er fra vores skole. Imod den forsøger nogle at svare: Vi fremfører et forkert og omstridt argument som et alment anerkendt, at den, der er tapper, er uden frygt. 'Jamen,' siger man, 'vil den tapre ikke være bange for truende farer? Det er afsindigt og idiotisk, ikke tappert. Han er kun lidt bange,' siger man, 'men han er altså som helhed ikke fri for frygt.' (25) De, der siger det, falder tilbage i det samme, at de mindre laster for dem træder i dydernes sted. For den, der rigtignok er bange, om så bare sjældent og lidt, er ikke uden last, men plages af en lettere en af slagsen. 'Men jeg mener da, at man er vanvittig, hvis man ikke bliver bange for truende ulykker.' Det er sandt, hvad du siger, for så vidt det er ulykker; men hvis man ved, det ikke er ulykker, og regner blot en enkelt vanære som en ulykke, bør man roligt se farerne i øjnene og se stort på det, andre frygter. Hvis det er dumt og vanvittigt ikke at være bange for ulykker, så skulle man jo frygte mere, jo klogere man er. (26) Man siger: 'Efter jeres mening vil den tapre udsætte sig for farer.' Slet ikke: Han vil ikke frygte dem, men undgå dem; forsigtighed er på sin plads, ikke frygt. 'Jamen,' siger man, 'vil han ikke være bange for døden, for lænker, for ild og tilfældets andre våben?' Nej, han ved nemlig, at det ikke er ulykker, men bare ser sådan ud. Alt det anser han for menneskelivets skræmmebilleder. (27) Beskriv fangenskab, pisk, lænker, sult og fysiske skader fra både sygdom og uret, og hvad du ellers kan finde på. Han regner det for sygelig frygt. Lad de frygtsomme frygte den slags. Eller mener du, at noget, som vi engang imellem selv skal vælge, er ondt? (28) Du vil vide, hvad det onde er. At bukke under for det, der kaldes ondt, og overdrage det den frihed, som man bør udholde alt for. Friheden går tabt, hvis ikke vi ser stort på det, som lægger åg på os. Man var ikke i tvivl om, hvordan en tapper mand skulle være, hvis man vidste, hvad tapperhed var. Det er hverken en ubetænksom risikoadfærd eller kærlighed til farer eller jagt på skræmmende oplevelser. Det er derimod den kunst at skelne mellem, hvad der er ondt, og hvad der ikke er. Tapperheden tager meget omhyggeligt vare på sig selv, men er fuldstændig ligeglad med det, der fejlagtigt tager sig ud som ondt.

29 'Hvad så? Hvis et sværd rettes mod den tapre mands hals, hvis det ene sted efter det andet gennembøres, hvis han ser sine indvolde i sit eget skød, hvis man efter en pause går til ham igen, for at han skal mærke pinslerne stærkere, og der strømmer frisk blod i de udtørrede sår, er han så ikke bange? Vil du sige, han heller ikke har ondt?' Jo, bestemt har han ondt (for ingen dyd fjerner et menneskes føleevne), men han er ikke

bange. Ubesejret betragter han sine smerter højt oppe fra. Du vil vide, hvilken indstilling han så har: Som opmuntrede han en syg ven.

30. 'Det onde skader; det, der skader, gør én ringere; smerte og fattigdom gør ikke én ringere; derfor er de ikke onder.'

'Det passer ikke, hvad I hævder;' indvender man, 'for hvis noget skader én, gør det ikke nødvendigvis også én ringere. Uvejr og storm skader styrmanden, men gør ham dog ikke ringere.' (31) Nogle stoikere svarer således på det: En styrmand kan godt blive ringere i uvejr og storm, fordi han ikke kan gennemføre det, han har sat sig for og holde sin kurs; han bliver ikke ringere i sin kunst, men i udførelsen af den. Til dem vil en peripatetiker sige: 'Så vil fattigdom, smerte og al den slags også gøre den viise ringere; det vil ikke fjerne dyden fra ham, men begrænse dens udfoldelse.' (32) Det ville være rigtigt, hvis ikke der var forskel på en styrmand og en viis. For den viise skal i sin livsførelse ikke for enhver pris udføre det, han prøver på, men gøre alt på den rigtige måde. Derimod skal styrmanden under alle omstændigheder bringe skibet i havn. Færdighederne er tjenere og skal yde, hvad de lover, men visdommen er den, der bestemmer og styrer; færdighederne står i livets tjeneste, visdommen befaler over det.

33 Jeg synes, man skal svare på en anden måde. Der er ikke tale om, at styrmandens kunst forringes i nogen storm, og heller ikke selve udførelsen af den. Styrmanden har ikke stillet dig lykke i udsigt, men et gavnligt stykke arbejde og en viden om at styre et skib. Det bliver så meget desto tydeligere, jo mere en eller anden tilfældig kraft står i vejen for det. Den, som har kunnet sige: 'Neptun, du får aldrig dette skib på anden måde end på ret køl', har gjort faglig fyldest. En storm hindrer ikke styrmandens værk, men hans succes. (34) 'Hvad så?', siger man, 'skader det ikke styrmanden, det der ikke tillader ham at nå havnen, det som gør hans anstrengelser forgæves, og som enten slår ham tilbage eller holder ham væk og udmatter ham?' Det skader ham ikke som styrmand, men som sejlende. I modsat fald er han slet ikke styrmand. Men det forhindrer ikke styrmandens kunst, tværtimod viser det den frem. For i roligt vejr er enhver styrmand, som man siger. Alt det er en forhindring for skibet, ikke for dets kaptajn, for så vidt som han er kaptajn. (35) En styrmand rummer to personer, den ene har han fælles med alle dem, der er gået ombord på samme skib, for han er jo også rejsende. Den anden person er hans egen, han er styrmand. En storm skader ham som rejsende, men ikke som styrmand. (36) Dernæst er styrmandskunsten et gode for andre. Det vedrører hans passagerer, ligesom lægens kunst vedrører hans patienter. Men den viises gode er

et fællesgode, som både tilhører dem, der lever sammen med ham, og ham selv. Derfor kan den styrmand måske skades, hvis tjeneste, som er lovet til andre, bliver forhindret af en storm, (37) men den viise tager ikke skade af hverken fattigdom, smerte eller andre af livets storme. For det forhindrer ham ikke i alt, hvad han gør, kun i det, der vedrører andre. Selv er han altid i aktivitet og udretter mest, når tilfældet sætter sig op imod ham. For så handler han med den visdom, som vi sagde, både var et gode for andre og for ham selv.

38 I øvrigt forhindres han ikke engang i at gavne andre, når han er presset af modgang. På grund af fattigdom bliver han forhindret i at vise andre, hvordan man skal agere i politik, men han viser i stedet, hvordan man håndterer fattigdom. Hele livet igennem udvides hans virkefelt. På den måde er der intet tilfælde og intet forhold, der afskærer den viise fra at handle. Selve det, der forhindrer ham i at gøre noget, handler han på. Han er rustet til begge dele. Han styrer goderne og besejrer onderne. (39) Han har efter min mening opøvet sig selv sådan, at han udviser dyd i såvel medgang som modgang og ikke ser på dydens genstand, men på den selv. Derfor bliver han ikke hæmmet af fattigdom eller smerte eller noget som helst andet, som får de uerfarne på afveje og styrter dem i afgrunden. Tror du, at han bliver presset af ulykkerne? Han udnytter dem. (40) Fidias¹⁰ kunne ikke kun lave statuer af elfenben, han lavede dem også af bronze. Havde han marmor, eller havde man fundet ham et endnu billigere materiale, havde han skabt det bedste, der kunne skabes af det. Sådan vil den viise udfolde dyden i rigdom, hvis det kan lade sig gøre, hvis ikke, så i fattigdom. Om muligt i fædrelandet, ellers i eksil. Om muligt som hærfører, ellers som soldat. Om muligt uskadt, ellers svækket. Uanset hvilket tilfælde han er udsat for, vil han udvirke noget mindeværdigt af det. (41) Der er bestemte dyretæmmere, der tvinger de mest rasende dyr, som man bliver bange af at stå overfor, til at underkaste sig et menneske; de er ikke tilfredse med at have drevet vildskaben ud, men tæmmer dem, så de kan komme tæt på dem. Domptøren stikker hånden ind i løvens gab, dyrepasseren kysser tigeren, og den lille ætioper befaler elefanten at sætte sig på knæ og gå på line. Sådan er den viise en

---

10. Græsk billedhugger (5. århundrede fvt.), blandt andet hovedansvarlig for den skulpturelle udsmykning af Parthenon-templet på Athens Akropolis.

kunstner i at beherske det onde. Smerte, fattigdom, vanære, fængsel og eksil bliver frygtet overalt, men hos ham bliver de håndtamme.

Hav det godt.

Seneca 86

1 Jeg ligger og skriver dette til dig på selve Scipio Africanus¹¹ landsted, hvor jeg har tilbedt hans afdøde ånd ved hans alter, som jeg formoder er den store mands grav. Hvad angår hans sjæl, er jeg overbevist om, at den er vendt tilbage til himlen, som den kom fra, ikke fordi han førte store hære (det gjorde den rasende Kambyses¹² også, og han havde held med sin rasen), men på grund af hans enestående mådehold og troskab. Efter min mening var den i hans tilfælde mere beundringsværdig, da han forlod fædrelandet, end da han forsvarede det. Scipio kunne ikke være i Rom og Rom samtidig være fri. (2) Han sagde: 'Jeg ønsker ikke at tage noget fra vores love eller vedtagelser. Der skal være lige ret for alle borgere. Gør brug af min velgerning i mit fravær, fædreland! Jeg blev årsag til din frihed, jeg vil også være bevis på den. Jeg rejser, hvis jeg er blevet større, end hvad der tjener dig.' (3) Hvorfor skal jeg ikke beundre den sindets storhed, hvormed han gik i frivilligt eksil og littede byen for en byrde? Det var kommet så vidt, at enten gjorde republikken uret mod Scipio eller Scipio uret mod republikken. Ingen af delene var rigtig. Derfor gav han plads for lovene og trak sig tilbage til Litternum, så staten kom til at stå i gæld til ham lige så meget for hans eget som for Hannibals eksil¹³.

4 Jeg har set hans gård, der er opført af kvadersten, dens mur, der omgiver en skov, og tårne rejst på begge sider til forsvar af gården, en cisterne anlagt under bygningerne og haven med vand nok til en hel hær, et snævert lille bad, mørkt som det var skik i gamle dage. For de gamle skulle der være mørkt for at være varmt. (5) En stor glæde kom over mig ved tanken om Scipios levevis over for vores. Det var i denne krog, 'Kart-

---

11. Scipio Africanus den Ældre (ca. 235-185 fvt.), romersk general, der i 202 besejrede Hannibal, ærkefejenden Karthagos general, i det afgørende slag i den 2. puniske krig. På grund af beskyldninger om bestikkelse forlod han Rom og slog sig ned på sit landsted i Litternum i Campanien. Cf. brev 51,11.

12. Persernes konge 530-522 fvt., som erobrede Ægypten. Udviklede sig ifølge historikeren Herodot til en hæmningsløs tyrann.

13. Hannibal forlod Karthago og gik i eksil nogle år efter nederlaget til romerne.

hagos rædsel, som Rom kan takke for kun at være indtaget én gang¹⁴, vaskede sin krop, der var træt efter sliddet i marken. Han holdt sig nemlig i form ved arbejde og pløjede selv jorden, som det var de gamles skik. Under dette usle tag stod han, dette simple gulv bar ham. Men hvem kan i vore dage holde ud at vaske sig under de vilkår? (6) Man synes, man er fattig og ussel, hvis ikke væggene skinner af store og kostbare, runde spejle, hvis ikke de alexandrinske marmorplader er indlagt med numidiske mosaiksten, hvis ikke de på alle sider har en kant møjsommeligt samlet og farvestrålende som et maleri, hvis ikke det hvælvede loft er dækket af glas, hvis ikke sten fra Thasos, engang et sjældent syn i et tempel, omgiver de bassiner, som vi sænker vores legeme ned i efter at have rensset dem i svedebad, og hvis vandet ikke strømmer fra haner af sølv. (7) Og indtil nu har jeg kun talt om jævne folks vandvær. Hvad så når jeg kommer til de frigivnes bade? Alle disse statuer, alle disse søjler, der ikke er anbragt for at bære noget, men som udsmykning, bare for at bruge penge! Alt det vand, der falder brusende i kaskader! Vi er kommet så vidt i vores krav til luksus, at vi kun vil træde på ædelstene.

8 I Scipios bad er der skåret meget små spalter ud i stenmuren i stedet for vinduer for at lade lyset komme ind uden at svække forsvaret af huset. Men i dag kalder man bade indelukkede, hvis de ikke er indrettet sådan, at de hele dagen får sol gennem enorme vinduer, hvis ikke man bliver solbrændt samtidig med, at man vasker sig, og hvis ikke man fra badekarret ser ud på marker og hav. De bade, der fik folk til at strømme til i beundring, da de blev taget i brug, bliver derfor kasseret som gammeldags, så snart vores trang til luksus finder på noget nyt, vi kan overdænge os selv med. (9) Men førhen var offentlige bade få og prunkløse. For hvorfor skulle man udsmykke noget, man giver så lidt for¹⁵, og som er opfundet til praktisk brug, ikke til fornøjelse? Vandet blev ikke hele tiden fornyet og løb ikke frisk til ligesom fra en varm kilde. De troede ikke, det betød noget, i hvor klart vand man afvaskede sit snavs. (10) Men I guder, hvor er det dejligt at komme ind i disse dunkle bade med vægge hvidtet med almindelig kalk, hvor man ved, at ædiler¹⁶ som Cato¹⁷ eller Fabius Maximus¹⁸ eller en af

---

14. I 387 fvt. indtog gallerne Rom.

15. Entréprisen til en badeanstalt.

16. Romersk embedsmand med tilsyns- og politiopgaver.

17. Cato den Ældre (234-149 fvt.), romersk statsmand, kendt for sin strenge gammelromerske moral og levevis.

18. Fabius (ca. 275-203 fvt.), romersk statsmand og feltherre under den 2. puniske krig.

Cornelierne¹⁹ egenhændigt har tempereret vandet! For disse meget fornemme ædiler udførte også den opgave at inspicere de steder, som var beregnet for folket, og bedømme, om der var rent, og om temperaturen var fornuftig og sund. På det seneste har man gjort det så varmt som en ildebrand, så at en slave grebet i en eller anden forbrydelse burde vaskes levende i det. Nu er der for mig at se ingen forskel på, om badet er brændende varmt eller bare varmt. (11) Der er ingen grænser for, hvor bondsk, folk synes, Scipio var, fordi han ikke lod lyset komme ind i sit varme bad ad brede glasruder,²⁰ fordi han ikke blev kogt i en masse lys og ikke ventede at fordøje sin mad i badet. Elendige menneske! Han forstod ikke at leve. Han vaskede sig ikke i filtreret, men ofte i plumret vand og, når det regnede nok så voldsomt, i næsten grumset vand. Og det var ikke vigtigt for ham, om han blev vasket sådan. Han kom der for at vaske sin sved af, ikke sin salve. (12) Hvad tror du nu, folk vil sige: 'Jeg misunder ikke Scipio. Det kan man sandelig kalde et eksil at leve i, når han vaskede sig sådan.' Nej, hvor mærkeligt det end lyder, vaskede han sig ikke hver dag. I fremstillinger af vore forfædres levevis kan man læse, at de dagligt vaskede arme og ben, som naturligvis var blevet snavsede af arbejde, men hele kroppen kun hver niende dag. Her vil nogen sige: 'Det er klart, at de har været godt snavsede.' Hvad tror du, de lugtede af? Soldaterliv, hårdt arbejde, ja, af mand. Efter at badene er blevet rene, er mennesker blevet mere beskidte. (13) Hør, hvad Horats siger, når han vil beskrive en skændig mand, berygtet for sine alt for forfinede vaner:

Buccillus lugter af pastiller²¹

Hvis du kom med Buccillus nu, ville det være, som om han lugtede af ged. Han ville være i den Gargonius' sted, som samme Horats satte som modsætning til Buccillus. Det er ikke nok at bruge salve, hvis ikke den fornyes to til tre gange om dagen, for at den ikke skal fordampe fra kroppen. Og så praler de ovenikøbet af den duft, som om den var deres egen.

---

19. Cornelierne, medlemmer af Scipios slægt.

20. Marieglasruder.

21. Horats, *Satire* I.2.27 og 4.92 (hvor der står Rufillus). Karl Nielsen oversætter stedet *Satire* I, 2. 27 således: 'En ven har jeg, som dufter af mundvand'. Horats. *Midt i en have*. Jørgen Paludans Forlag, København 1968. L. Ove Kjær har til *Satire* I, 4. 92: 'Tåbe Rufillus har Duft af Morseller'. *Quintus Horatius Flaccus. Satirer og Epoder, oversatte og oplyste af L. Ove Kjær*. København 1863.

14 Hvis dette forekommer dig alt for trist, skyldes det denne gård, hvor jeg af Aegialus, denne meget omhyggelige husherre (det er også ham, der ejer jorden nu) har lært, at selv et gammelt træ kan flyttes. Det er vi gamle nødt til at lære, for vi planter alle vores olivenlund for en anden. Jeg har set, at han om efteråret planter tre til fire år gamle træer om, som ikke giver noget særligt udbytte²². (15) Du vil også få ly under det træ, som

langsom i vækst kommer til at gi' skygge for kommende slægtled²³, som vores Vergil siger. Han gik ikke efter absolut nøjagtighed, men efter det smukkeste udtryk. Han ville ikke vejlede landmænd, men behage læsere. (16) For nu at forbigå alle andre eksempler tilføjer jeg denne fejl, som jeg ikke kunne undgå at bemærke i dag:

Sandelig: såtid for bønner; de smuldrende furer vil også modta' dig, kløver, og så er det tid til at ta' sig af hirsens.²⁴

Om det sås på samme tid, og om begge sås om foråret, kan du vurdere ud fra dette: Det er i juni måned, jeg skriver dette til dig, allerede på vej mod juli, og jeg har på samme dag set nogle, der høstede bønner, og andre, der såede hirse.

17 Lad mig vende tilbage til olivenlunden, som jeg har set plantet på to måder. Han flyttede stammer af store træer med rodknold, idet grenene var blevet beskåret og kappet ned til én fod. Rodtrevlerne havde han skåret af, og der var kun selve knolden tilbage, som de var vokset ud fra. Denne smurte han ind i gødning og satte ned i et hul, og han nøjedes ikke med at hælde jord på, men trampede den fast sammen. (18) Han siger, at der ikke er noget, der virker bedre end denne stampen, som han kalder det. Denne metode skærmer naturligvis mod kulde og vind. Træet står desuden bedre fast og lader derfor de fremvoksende rødder brede sig og få fat i jorden. De er nødvendigvis stadig bløde, og da de hænger dårligt ved, kan selv en lille rystelse rive dem af. Træets rodknold skraber han, før han graver den ned. For fra hele den overflade, som er blevet blottet, som han siger, vokser der nye rodtrevler frem. Stammen bør ikke rage mere end tre eller fire fod op over jorden. Derved vil den straks blive beklædt med løv helt nedefra, og en stor del af den vil ikke være tør og vissen som i gamle olivenlunde.

---

22. Den originale ordlyd er tvivlsom. Vi følger denne læsemåde: quod vidi illum arboretum trimum et quadrimum fastidiendi fructus autumnno ponere.

23. Vergils *Georgica* II, 58. Egen oversættelse.

24. Vergils *Georgica* I, 215-216. Egen oversættelse.

19 Den anden måde at plante på var denne: Han tog kraftige grene uden hård bark, sådan som de plejer at være på unge træer, og flyttede dem på samme måde. De vokser lidt langsommere, men da de vokser ligesom en stikling, bliver de ikke så kedelige og grimme at se på. (20) Jeg så endvidere, at en gammel vinstok blev flyttet fra sit træ. Også trevlerne skal man sørge for at få med, hvis det er muligt. Derefter skal planten dækkes rigeligt til, så den også slår rødder fra stokken. Jeg har set, de er blevet plantet ikke blot i februar, men også i slutningen af marts. De holder fast ved og vokser op omkring de nye elme. (21) Han siger, at alle de træer, der så at sige er højstammede, skal have hjælp med cisterne vand. Hvis det gavner dem, er vi herrer over regnen. Jeg tænker ikke at belære dig yderligere, så jeg ikke vækker din modstand, som Aegialus vakte min.

Hav det godt.

Seneca 87

1 Jeg har lidt skibbrud uden at gå ombord på et skib. Jeg skal undlade at fortælle, hvordan det gik til, så du ikke også regner det for et af de stoiske paradokser. Ingen af dem er så falske eller underlige, som de umiddelbart ser ud til; det skal jeg vise dig, når du vil – ja endda selv om du ikke vil.

Foreløbig har denne rejse lært mig, hvor meget overflødig vi har, og hvor let vi kan beslutte os for at give afkald på det, som vi ikke ville savne, hvis nødvendigheden engang tog det fra os. (2) Sammen med så få slaver, som kan være på én vogn, og uden andet end, hvad vi havde på kroppen, har min ven Maximus²⁵ og jeg nu tilbragt to meget lykkelige dage. Madrassen ligger på jorden og jeg på madrassen. Af de to rejsekapper er den ene blevet til liggeunderlag, og den anden tager jeg over mig. (3) Frokosten kan ikke være enklere. Den er klar uden andres hjælp²⁶, alle vegne med tørrede figner og altid med skrivetavlerne ved hånden. Har jeg brød, gælder fignerne som

---

25. Muligvis Caesonius Maximus, der blev anklaget for deltagelse i en sammensværgelse mod Nero.

26. Teksten er korrump. Vi følger Summers' rekonstruktion med formuleringen 'non agminis cura'.

tilbehør, ellers som brød. Hver dag skaber de et nyt år²⁷ for mig, som jeg gør glædeligt og lykkeligt med gode tanker og det mod, der aldrig er større end, når sjælen har givet afkald på det, der ikke hører den til, og skænket sig selv fred ved ikke at frygte noget og rigdom ved ikke at begære noget. (4) Vognen, jeg sidder på, er simpel. Ud over det at gå viser muldyrene ikke tegn på liv. Muldyrdriveren er barfodet, men ikke på grund af sommervarmen. Jeg kan nok ikke få mig selv til at ønske, at denne vogn skal se ud til at være min. Hvor forskruet det end er, føler jeg stadig skam ved det rette, og hver gang vi støder på et mere fornemt rejsefølge, rødmer jeg mod min vilje. Det beviser, at det, jeg går ind for og priser, endnu ikke har sat sig urokkeligt fast. Den, der rødmer over en ussel vogn, vil prale med en kostbar. (5) Jeg har kun forbedret mig lidt. Jeg vover endnu ikke at vise min nøjsomhed frem. Jeg bekymrer mig stadig om, hvad andre rejsende mener.

Man burde hæve røsten mod den samlede menneskeheds fordomme: 'I er gale, I er forvildede, I imponeres af det overflødige. I vurderer ikke nogen ud fra det, der hører ham til. Når det gælder ejendom, opstiller I med en regnskabsførers ildhu en kreditvurdering af hver enkelt, som I skal låne penge eller velgerninger (for også dem noterer I nu som udgift). (6) Han har vidtstrakte besiddelser, men skylder meget. Han har et smukt hus, men det er købt for lånte penge. Ingen sætter hurtigt et mere imponerende slavehold til salg, men han betaler ikke sin gæld. Hvis han betaler sine kreditorer, vil han ikke have noget tilovers. Også i andre forhold bør I gøre det samme og undersøge, hvor meget hver enkelt har, der er hans eget.' (7) Du regner den mand for rig, fordi han medbringer husgeråd af guld selv på rejse, fordi han har land under plov i alle provinser, fordi han ruller en lang liste over tilgodehavender ud, fordi han har så meget jord lige uden for Rom, som man ville misunde ham, selv hvis det lå i det øde Apulien. Uanset hvad du siger, er han fattig. Hvorfor? Fordi han står i gæld. 'Hvor meget skylder han?' spørger du. Det hele, medmindre du mener, der er forskel på, om man låner af mennesker eller af tilfældet. (8) Hvad kommer velfedede muldyr, alle med samme farve, sagen ved? Eller vogne med indgraveringer?

Vingefodsgangere var det med purpurbroderede dækkener,
kæder af pureste guld hang ned over halsen og bringen,

---

27. Tørrede figner er en nytårsspise.

gylden var grimen, og bidslet de bed mellem tænderne, gyldent²⁸.

De ting kan hverken gøre en herre eller et muldyr bedre.

9 Marcus Cato,²⁹ der havde været censor, og som blev født til lige så stor glæde for staten som Scipio³⁰ (for den ene førte krig mod vores fjender, den anden mod vores livsstil), red på en vallak og endda med saddeltaske, så han kunne have det med sig, han havde brug for. Hvor ville jeg dog ønske, at en af disse spradebasser mødte ham nu, en der tager sig rig ud på rejse, og som driver både numidiske løbere og en masse støv foran sig! Han ville uden tvivl virke mere elegant og have et større følge end Marcus Cato, men midt i sit fine udstyr er han i tvivl, om det er gladiator kampe eller dyrekampe, han skal leje sig ud til. (10) Hvilken pryde for sin tid, at en feltherre, der havde kørt i triumf, en tidligere censor, og hvad der overgår det alt sammen, en Cato, var tilfreds med en enkelt krikke og ikke engang den hele, for oppakningen, der hang på begge sider, tog sin del! Ville du ikke foretrække den ene hest, der var striglet af selveste Cato, fremfor alle velnærede ponyer, asturiske heste og gangere? (11) Jeg indser, det ikke får nogen ende med dette emne, hvis ikke jeg selv sætter den for mig. Derfor vil jeg nu tie stille, hvad angår 'oppakning'. Den, der først brugte det ord om det, må have anet, det ville udvikle sig til det, det er nu.

Nu vil jeg give dig endnu nogle få af stoikernes syllogismer om dyden, som vi fastholder, gør fyldest for det lykkelige liv. (12) 'Det som er godt, gør mennesker gode, for også i musikken er det det, som er godt, der skaber musikeren. Det tilfældige gør ikke nogen god. Ergo er det ikke noget godt.' Peripatetikerne indvender imod det, at vores første præmis er falsk. De siger: 'Det, som er godt, gør ikke under alle omstændigheder mennesker gode. I musikken er der gode ting som fløjter, strenge eller instrumenter tilpasset til musikudførelsen, men intet af det gør dog nogen til musiker.' (13) Vi vil svare dem således: 'I forstår ikke, hvordan vi har fastsat, hvad der er godt i musikkunsten. Vi mener nemlig ikke det, som udruster en musiker, men det, som skaber en

---

28. Vergils *Aeneide* 7, vers 277-279. Oversat af Otto Steen Due. Centrum 1996.

29. Cato den Ældre (234-149 fvt.), romersk statsmand, kendt for sin strenge gammelromerske moral og levevis.

30. Scipio Africanus den Ældre (ca. 235-185 fvt.), romersk general, der i 202 besejrede Hannibal, ærkefjenden Karthagos general, i det afgørende slag i den 2. puniske krig. Cf. brev 86.

musiker. Du standser ved kunstens tilbehør på bekostning af kunsten selv. Hvis der er noget i selve musikkunsten, der er godt, vil det under alle omstændigheder skabe en musiker.' (14) Jeg vil gøre det endnu klarere. Man kan tale om det gode i musikken på to måder, dels det, som gavner musikerens udøvelse af kunsten, dels det, som gavner kunsten. Redskaber, fløjter, instrumenter og strenge har betydning for hans udførelse, ikke for kunsten i sig selv. Han er jo også kunstner uden disse ting, men kan måske blot ikke udøve sin kunst. Den samme dobbelthed er der ikke tale om hos mennesket. Det, der er godt for et menneske, er nemlig også godt for hans liv.

15 'Hvad selv den mest foragtelige og skændige kan få, er ikke et gode. Magt kan både en løve og en gladiatortræner få. Det er derfor ikke et gode.' 'Det er en falsk præmie, I opstiller,' siger de, 'for både blandt grammatikere, læger og styrmænd ser vi, at goder tilfalder folk fra de ringeste samfundslag.' (16) Men de fag lover ikke sjælsstorhed, de hæver sig ikke op og forkaster heller ikke det, tilfældet bringer. Dyden løfter mennesket op og sætter det ud over det, som er dyrebart for os dødelige. Dyden er ikke for begærlig efter det, man kalder godt, og heller ikke for bange for det, man kalder ondt. Chelidon, en af Kleopatras kæledægger, havde en stor formue. I vor tid er Natalis³¹, hvis tunge var lige så fræk, som den var beskidt, og som slikkede kvinder, blevet arving efter mange og har selv efterladt sig mange arvinger. Hvor jeg vil hen? Mon pengene gjorde ham beskidt, eller var det ham, der besudlede pengene? De ender hos nogle mennesker som en mønt i en kloak.

17 Dyden stiller sig over den slags. Den vurderes efter sit eget værd. Dyden regner ikke noget af det, der dukker op hvor som helst, for et gode. Lægekunst og styrmandskunst forbyder ikke sig selv og sine udøvere at beundre den slags. Selv om man ikke er en god mand, kan man godt være læge eller styrmænd, ja ved gud grammatiker lige så vel som kok! Den, det lykkes at få noget, der ikke er uden værdi, er ikke uden værdi selv. Man er som det, man ejer. (18) En pengekiste er det værd, den indeholder. Eller rettere: Den er bare tilbehør til det, den indeholder. Hvem betaler andet for en fuld pengepung end den sum penge, den indeholder? Det er det samme med dem, der har en stor formue. De er blot dens tilbehør og vedhæng. Hvorfor er den viise stor? Fordi han har en stor sjæl. Det er altså sandt, at det, som selv den mest foragtelige kan få, ikke er et gode. (19) Derfor vil jeg ikke kalde fravær af smerte for et gode, for det ejer

---

31. I øvrigt ukendt.

både en græshoppe og en loppe. Ikke engang ro og frihed for besvær vil jeg kalde et gode, for hvad har det mere roligt end en orm? Vil du vide, hvad der gør en viis mand viis? Det samme, som gør gud til gud. Man må nødvendigvis tildele ham noget guddommeligt, himmelsk og storslået. Det gode tilfalder ikke alle og finder sig ikke i at blive ejet af hvem som helst. (20) Se

hvad den enkelte egn kan præstere og hvad den må nægte:
Her dyrkes korn, et andet sted vokser der druer i mængde,
atter et sted er det frugter fra træer og græsset, der vokser
helt af sig selv. Se, dufte af krokus kommer fra Tmolos,
indisk er elfenben, røgelsen bringer den blide araber,
 nøgne Chalybere kommer med jern.³²

(21) Disse råstoffer er fordelt på forskellige områder, så mennesker er nødt til at handle med hinanden, hvis nogen skulle ønske at erhverve noget fra andre. Det højeste gode har også sin særlige plads. Det fremkommer ikke på samme sted som elfenben eller jern. Vil du vide, hvad der er det højeste godes plads? Det er sjælen. Hvis ikke den er ren og hellig, kan den ikke rumme Gud.

22 'Det gode opstår ikke af noget ondt. Rigdom fremkommer af griskhed, altså er rigdom ikke et gode.' 'Det er ikke rigtigt,' indvender man, 'at det gode ikke fremkommer af noget ondt. Ved helligbrøde og tyveri kan man få penge. Derfor er helligbrøde og tyveri rigtignok noget ondt, men det er, fordi de forårsager mere ondt end godt, for de giver rigtignok vinding, men samtidig frygt, bekymring og pinsler på både sjæl og krop.'

(23) Hvis man siger det, må man nødvendigvis gå med til, at helligbrøde, ligesom det er et onde, fordi det forårsager meget ondt, på en måde også kan være et gode, fordi det forårsager noget godt. Men hvad kan være mere uhyrligt end det? Så har vi ligefrem argumenteret for, at helligbrøde, tyveri og hor skal regnes blandt goderne! Hvor mange rødmer slet ikke over tyveri, hvor mange praler ikke af hor! Ubetydelig helligbrøde straffes, men stor helligbrøde bæres i triumf. (24) Føj nu hertil, at helligbrøde, hvis den på nogen måde er et gode, også vil være et moralsk gode og vil blive betegnet som en ret handling (den moralsk gode handling er nemlig den rette handling³³), hvad ikke et eneste menneskes forstand kan godtage. Følgelig kan goder ikke opstå af noget ondt. Men hvis helligbrøde, som I hævder, kun er et onde, fordi den fører meget ondt med

---

32. Vergils *Georgica* I, 53-58. Egen oversættelse.

33. Vi følger Henses læsemåde.

sig, vil den, hvis man fritog den for straf og garanterede den tryghed, helt og holdent være et gode. Men den største straf for forbrydelser er i dem selv. (25) Du tager fejl, det forsikrer jeg dig, hvis du tror, straffen først kommer med bødden eller fængslet. Der bødes for disse ting, så snart de er udført, eller rettere mens de udføres. Det gode opstår derfor ikke af noget ondt, lige så lidt som en figen af et oliventræ; afgrøden svarer til frøet. Det gode kan ikke degenerere. Ligesom det moralsk rigtige ikke opstår af noget skændigt, kommer det gode heller ikke af noget ondt. For det moralsk gode og det gode er det samme.

26 Nogle fra vores skole er kommet med denne indvending: 'Lad os antage, at penge er et gode, uanset hvor man har dem fra. Følgelig kommer penge dog ikke af helligbrøde, selv om de skaffes ved helligbrøde. Forstå det således: I den samme krukke er der både noget guld og en hugorm. Hvis du tager guldet fra krukken, tager du det ikke, fordi der også er en hugorm deri. Det er, siger jeg, ikke fordi den indeholder en hugorm, krukken skænker mig guldet, men den gør det på trods af, at den også indeholder en hugorm. På samme måde har man udbytte af helligbrøde, ikke fordi helligbrøde er skændig og forbryderisk, men fordi den også giver udbytte. Ligesom hugormen i den omtalte krukke er noget ondt, men guldet, som ligger der sammen med hugormen, ikke er det, er det i helligbrøden forbrydelsen, der er noget ondt, ikke udbyttet.' (27) Jeg er uenig med dem. Der er tale om to vidt forskellige forhold. I det første tilfælde kan jeg tage guldet uden hugormen, men i det andet kan jeg ikke få udbyttet uden helligbrøde. Udbyttet er ikke anbragt ved siden af forbrydelsen, men vævet sammen med den.

28 'Hvis vi kommer ud for meget ondt i bestræbelsen på at opnå noget, er dette ikke et gode. For at opnå rigdom kommer vi ud for meget ondt. Altså er rigdom ikke et gode.'

Man indvender: 'Jeres sætning indeholder to udsagn. Det første, at vi kommer ud for meget ondt i bestræbelsen på at opnå rigdom. Men det gør vi også i bestræbelsen på at opnå dyden: En har lidt skibbrud, mens han var ude at sejle for sine studiers skyld, en anden er blevet taget til fange. (29) Det andet udsagn er, at det, der er skyld i, at vi kommer ud for noget ondt, ikke er et gode. Det følger ikke logisk af denne sætning, at det er på grund af rigdom eller nydelse, vi kommer ud for noget ondt, og hvis det er på grund af rigdom, vi kommer ud for meget ondt, er rigdom ikke blot ikke et gode, det er et onde. Men I siger kun, at det ikke er et gode. Desuden, fortsætter man, indrømmer I,

at rigdom har en vis nytte. I regner det blandt bekvemmelighederne, men det er med samme begrundelse heller ikke en bekvemmelighed, for på grund af rigdom sker der meget ubehageligt for os.' (30) Nogle stoikere svarer dem således: 'I tager fejl, når I giver rigdommen skylden for ubehageligheder. Den skader ingen. Det er ens egen dumhed eller andres ondskab, der skader én, ligesom et sværd ikke dræber nogen, men er en drabsmands våben. Det er derfor ikke rigdommen, der skader dig, hvis du lider skade på grund af rigdom.'

31 Poseidonios³⁴ svarede efter min mening bedre, da han sagde, at rigdom er årsag til ulykker, ikke fordi den gør noget ondt i sig selv, men fordi den ansporer til at gøre det. Et er den udvirkende årsag, som nødvendigvis skader øjeblikkeligt, noget andet er en forudgående årsag. Rigdom udgør en sådan forudgående årsag: Den gør sjælen opblæst, avler overmod, vækker misundelse og bringer os så meget fra forstanden, at vi nyder det ry, der kommer af penge, selv om det kommer til at skade os. (32) Men alt godt bør være uden skyld. Det er rent, det ødelægger ikke sjælene, det frister ikke. Det gode løfter og udvider sjælene, men uden at gøre dem opblæste. Det, der er godt, skaber selvtillid, men rigdom skaber dumdristighed. Det, der er godt, skænker sjælsstorhed, men rigdom gør hoven. Hovenhed er intet andet end et falsk skin af storhed.

33 'På den måde,' indvender man, 'er rigdom også et onde, det er ikke bare ikke et gode.' Den ville være et onde, hvis den selv skadede, hvis den, som jeg sagde, udgjorde en udvirkende årsag. Nu udgør den en forudgående årsag, og én der ikke bare ansporer sjælene, men tiltrækker dem. Den giver nemlig et skin af det gode, som ser sandt ud, og som de fleste tror på. (34) Dyden udgør også en forudgående årsag til misundelse. Mange bliver nemlig genstand for misundelse på grund af deres visdom, og mange på grund af deres retfærdighed. Men denne årsag ligger ikke i dyden selv og er heller ikke sandsynlig. Tværtimod er det nemlig mere sandsynligt, at menneskers sjæle får det billede af dyden, som vækker kærlighed og beundring hos dem.

35 Poseidonios siger, man bør opstille følgende slutning: 'Det, som hverken giver sjælen storhed, fortrøstning eller tryghed, er ikke noget gode. Rigdom, godt helbred og den slags frembringer ingen af delene. Følgelig er det ikke goder.' Han strammer endda sætningen endnu mere op: 'Det, som hverken giver sjælen storhed, fortrøstning eller tryghed, men tværtimod skaber frækhed, opblæsthed og arrogance, er et onde. Vi

---

34. Stoisk filosof (ca. 135-50 fvt.), lærer for bl.a. Cicero.

ender der på grund af tilfældigheder, følgelig er det ikke goder.' (36) 'Med den argumentation,' indvender man, 'vil de ikke engang være bekvemmeligheder.' Der er forskellige betingelser for det bekvemme og det gode. Det bekvemme er det, der gør mere nytte end skade. Det gode bør være uforfalsket og i enhver henseende uskadeligt. Det gode er ikke det, som gavner mest, men det, som udelukkende gavner. (37) Endvidere kan det bekvemme kun bruges om dyr, ufuldkomne mennesker og tåber. Derfor kan det ubekvemme være blandet ind i det, men det kaldes bekvemt ud fra en overordnet betragtning. Det gode kan derimod kun bruges om den viise og må nødvendigvis være intakt.

38 Bare rolig! Du har kun én knude tilbage nu, men dog en herkulisk: 'Det gode opstår ikke af det onde. Men rigdom fremkommer ved mange menneskers fattigdom. Altså er rigdom ikke et gode.' Denne syllogisme godtager man ikke inden for vores skole, men peripatetikerne opstiller den og løser den også. Men Poseidonios siger, at denne sofisme, der er fortærsket i alle dialektiske skoler, tilbagevises af Antipater³⁵ på følgende måde: (39) 'Ordet fattigdom betegner ikke besiddelse, men fratagelse (eller, som de gamle sagde: tab; grækerne siger *κατὰ στέρησιν*). Det siger ikke, hvad man har, men hvad man ikke har. Man kan ikke fylde noget med en masse tomt. Det er meget gods, ikke megen mangel, der skaber rigdom. Du misforstår ordet fattigdom,' siger han. 'Man er ikke fattig, fordi man ejer lidt, men fordi der er meget, man ikke ejer. Ordet betegner derfor ikke, hvad man har, men hvad man ikke har.' (40) Jeg ville lettere kunne udtrykke, hvad jeg mener, hvis vi på latin havde et ord, der kunne gengive *ἀνυπαρξία* (= ikke-eksistens). Antipater bruger det om fattigdom, men for mig at se er fattigdom ikke andet end kun at have lidt. Hvis vi engang får god tid, vil vi se på, hvad henholdsvis rigdom og fattigdom i grunden er. Til den tid vil vi også overveje, om ikke det er bedre at forlige sig med fattigdommen og fjerne rigdommens arrogance frem for at strides om ord, som om det afgjorde sagen.

41 Lad os antage, at vi er indkaldt til en folkeforsamling. Der fremsættes et lovforslag om afskaffelse af rigdom. Er det da med sådanne syllogismer, vi vil argumentere for eller imod? Er det med dem, vi vil opnå, at romerne kræver og lovpriser fattigdom, grundlaget for og årsagen til deres imperium, og at de frygter deres egen rigdom, at de tænker, at de har fundet den hos overvundne folk, og at det er derfra valgsvindler,

---

35. Stoisk filosof. 2. århundrede f.v.t.

bestikkelse og optøjer er brudt ind i denne den mest ærværdige og mådeholdne by, at bytte fra andre folkeslag stilles alt for prangende til skue, og at det, som dette ene folk har frarøvet alle andre, endnu lettere kan frarøves dette ene folk af alle de andre? Det er bedre at argumentere for det og fordrive affekterne i stedet for at definere dem. Hvis vi kan, skal vi tale kraftigere. Ellers tydeligere.

Hav det godt.

Seneca 88

1 Du vil gerne vide, hvad jeg mener om de frie studier. Jeg beundrer ingen af dem, regner ikke noget af det, man vil tjene på, til goderne. De er færdigheder, man tjener penge på, kun for så vidt nyttige, som de udruster ens intellekt og ikke bare optager det. For man skal kun fordybe sig i dem så længe, som sjælen ikke har noget vigtigere at tage sig til. De er vores skolebøger, ikke vores værker. (2) Du ved godt, hvorfor man kalder de studier frie. Fordi de er en fri mand værdige. Men der er kun et eneste studium, der i sandhed er frit, fordi det gør en fri, og det er studiet af visdommen; det studium er ophøjet, kraftfuldt og givende. Resten er barnlige småting. Eller tror du, der er noget som helst godt i det, som du kan se, har de skændigste og mest skandaløse lærere af alle? Det er ikke de ting, vi bør lære, men vi skal kunne dem.

Nogle har ment, man angående de frie studier skal spørge om, hvorvidt de gør en mand god. Men de stiller det ikke engang i udsigt og stræber heller ikke efter viden om det forhold. (3) Grammatikken beskæftiger sig med sproglig korrekthed og, hvis den vil bevæge sig længere ud, med myter og, når den når allerlængst ud, med metrik. Er der noget af det, der baner vejen til dyden? Forklaring af enkeltstavelser, præcision i ordvalg, kendskab til myterne, verslære og rytmik – er der noget af det, der fjerner frygt, tager begær væk eller tæmmer lyst? (4) Lad os gå videre til geometrien og musikken. Du vil ikke finde noget dér, som forbyder en at frygte eller at begære, og hvis man ikke ved noget om det, ved man det andet forgæves.

Man må se på,³⁶ om de lærer dyd fra sig eller ej. Hvis ikke, frembringer de den ikke engang; hvis de gør, er de filosoffer. Kan du ikke se, at de slet ikke har sat sig for at lære dyd fra sig? Alle deres studier er jo indbyrdes forskellige. Men man skulle netop forvente lighed af dem, der lærer det samme fra sig. (5) Muligvis overbeviser de dig om, at Homer var en filosof³⁷, selv om de argumenter, de bruger for det, modbeviser det. Så gør de ham til en stoiker, der udelukkende går ind for dyden, flygter fra nydelserne og ikke engang for udødelighedens pris viger fra det moralsk rigtige, så til en epikuræer, der hylder det fredfyldte samfund, hvor man lever sit liv i fest og sang, så en peripatetiker, der indfører de tre slags goder³⁸, så en akademiker, der siger, alt er usikkert. Det ser ud til, ingen af delene findes hos Homer, fordi de alle sammen gør. De er jo indbyrdes uforenelige. Lad os medgive, at Homer var en filosof. Han blev jo viis, før han overhovedet kunne synge; altså skal vi lære det, som gjorde Homer viis. (6) At spørge, hvem der var ældst, Homer eller Hesiod³⁹, er lige så irrelevant som at vide, hvorfor Hecuba bar sin alder så dårligt, når hun dog var yngre end Helena. Hvad mener du, det kommer sagen ved at undersøge Patroklos' og Achilleus' alder, om jeg må spørge? (7) Vil du hellere vide, hvor Odysseus flakkede om, end sørge for, at vi ikke altid gør det? Der er ikke tid til at høre på, om han blev kastet rundt mellem Italien og Sicilien, eller om det var uden for vores kendte verden (for det lod sig ikke gøre at fare vild i så lang tid på så lidt plads). Sindets storme kaster os dagligt omkring, og sletheden udsætter os for alle Odysseus' ulykker. Der mangler hverken skønhed til at forurolige øjnene eller fjender. Her er de vildeste monstre, der endda fryder sig ved menneskeblod, her lumske lokkerier for øret, her skibbrud og alskens forskellige ulykker. Lær mig, hvordan jeg skal elske mit fædreland, min hustru, min far, og hvordan jeg skal finde hjem til disse rette mål, selv som skibbruden. (8) Hvorfor undersøger du, om Penelope ikke havde skam i livet, om hun bedrog sine samtidige, og om hun havde mistanke om, at det var Odysseus, hun så, før hun vidste det? Lær mig, hvad skamfølelse er, hvor stort et gode der ligger deri, og om det beror i kroppen eller sindet.

---

36. Vi følger her nogle sene håndskrifter. Det kan ikke udelukkes, at der er en lakune på dette sted, cf. Reynolds.

37. De homeriske digte Iliaden og Odysseen var som grundtekster i skolen almindeligt kendt og blev udsat for mangfoldige fortolkninger.

38. Kroppens goder, sjælens goder og de ydre goder.

39. Græsk digter, ca. 700 fvt.

9. Jeg går videre til musikken. Du belærer mig om, hvordan de høje og lave toner klinger sammen og hvordan der kan blive harmoni ud af strenge, der giver forskellige toner. Sørg hellere for, at min sjæl er i harmoni med sig selv, og min vilje ikke ustemt. Du viser mig, hvilke melodier der frembringer tårer. Vis mig hellere, hvordan jeg undgår at give klagelyde fra mig under modgang.

10 En landmåler lærer mig at opmåle store godser i stedet for at lære mig, hvordan jeg skal måle, hvad der rækker for et menneske. Han lærer mig at tælle og vænner fingrene til grådighed frem for at lære mig, at det ikke er beregninger, det kommer an på, at man ikke bliver lykkeligere, fordi ens ejendom udmatter bogholderne, ja lærer mig, hvor meget overflødig det menneske ejer, som vil blive dybt ulykkelig, hvis han tvinges til at beregne, hvad han har i virkeligheden. (11) Hvad gavner det mig at kunne dele en lille mark op i lodder, hvis jeg ikke forstår at dele med min bror? Hvad gavner det omhyggeligt at samle mål på jordstykkerne og endda tage det med, der undslipper målepinden, hvis min nabo gør mig ked af det, fordi han ikke kan, og skraber til sig af mit? Landmåling lærer mig, hvordan jeg undgår at miste noget af min jord. Men jeg vil lære, hvordan jeg med smil på læben kan lad det hele fare. (12) Man siger: 'Jeg bliver drevet væk fra min fars og bedstefars jord'. Hvad? Hvem mon ejede jorden før din bedstefar? Kan du rede ud, hvilket – jeg vil ikke sige menneske, men – hvilket folk det har tilhørt? Du er ikke trådt ind som ejer, men som forpagter. Hvem forpagter du af? Hvis det går dig godt, din arving. De retslærde hævder, at man ikke kan erhverve noget offentligt ved hævde. Men det, du ejer, og som du kalder dit, er folkets, ja tilhører menneskeheden. (13) Hvilket herligt fag! Du kan måle cirkler, du kan forvandle en hvilken som helst figur til en firkant, du redegør for afstande mellem stjerner, der er ikke det, der ikke falder ind under din lineal. Hvis du er dygtig, mål så menneskesjælen, sig, hvor stor eller hvor ubetydelig den er. Du ved, hvad en ret linje er. Hvad gavner det dig, hvis du ikke ved, hvad det rette i livet er?

14 Nu kommer jeg til ham, som praler af sit kendskab til himmelrummet.

Hvor mon Saturn begiver sig hen, den iskolde stjerne,
hvor går Kyllenerens⁴⁰ himmelske ild i strejfende kredsløb?⁴¹

---

40. Kylleneren = Hermes.

41. Vergils *Georgica*, I, 336-7. Egen oversættelse.

Hvad gavn kan jeg have af at vide det? At jeg bliver bekymret for, hvornår Saturn og Mars står modsat hinanden, eller hvornår Mercur vil gå ned med Saturn som vidne, snarere end at lære, at hvor de end er, er de gunstige og kan ikke ændres? (15) Det er en sammenhængende skæbneorden, et uundgåeligt forløb, der får det til at ske. I regelmæssig afveksling vender stjernerne tilbage og er enten årsag til eller forvarsel om naturens gang. Men hvis de er årsag til alt det, der sker, hvad kan kendskabet til det uforanderlige så gavne? Eller hvis de varslers noget, hvad betyder det så at forudse, hvad du ikke kan undslippe? Du kan vide det eller ikke vide det, det sker alligevel. (16)

Men har du blik for den brændende sol og stjernernes orden,
da vil det aldrig ske, du ta'r fejl af dagen i morgen,
selv når en nat uden skyer gi'r tegn, går du ikke i fælden.⁴²

Der er sørget tilstrækkeligt, ja rigeligt for, at du er i sikkerhed for fælder. (17) 'Men tager jeg ikke fejl af dagen i morgen? Den, der ikke ved, hvad der sker, tager da fejl.' Jeg er ikke klar over, hvad der vil komme; jeg ved, hvad der kan komme. Ud fra det vil jeg ikke beklage mig over noget, jeg forventer det hele. Hvis noget så udebliver, erklærer jeg mig tilfreds. Jeg tager fejl af morgendagen, hvis den skåner mig, men heller ikke da tager jeg fejl. For på samme måde, som jeg ved, at alt kan ske, sådan ved jeg også, at det ikke med sikkerhed vil ske. Derfor forventer jeg det gunstige, men er forberedt på modgang.

18 På det punkt er du nødt til at acceptere, at jeg ikke følger normen; for man kan ikke få mig til at tage malere med under begrebet de frie kunster, lige så lidt som billedhuggere og marmorlæggere og andre tjenere for overfloden. Ligeledes udstøder jeg bryderne og deres færdighed, der kun er olie og mudder, fra disse frie studier; ellers skulle jeg inkludere parfumehandlerne og kokkene og alle de andre, der målretter deres evner efter vores nydelser. (19) Men hvad frit er der ved at kaste op på tom mave, spørger jeg, når kroppen fedes op, men sjælen udpines og falder hen? Tror vi da, at det er et frit studium for vores unge mennesker, som de gamle trænede i rankhed til at kaste med spyd, smide pæle, tumle heste og håndtere våben? De underviste ikke deres børn i noget, som skulle læres liggende. Men hverken det ene eller det andet lærer eller nærer dyd. For hvad gavner det at styre en hest og dæmpe dens løb med bidslet, når

---

42. Vergils *Georgica*, I, 424-6. Egen oversættelse.

man rives med af de mest tøjlesløse affekter? Hvad gavner det at besejre en mængde mennesker i brydning eller boksning, men selv blive besejret af vredlædenhed?

20 'Jamen, bidrager de frie studier ikke med noget for os?' Jo, meget til alt muligt andet, men ingenting til dyden. Også disse håndens færdigheder, der ikke giver sig ud for at være andet, bidrager meget som hjælpemidler i livet, men spiller ingen rolle for dyden. 'Hvorfor opdrager vi så vores børn med de frie studier?' Ikke fordi de kan blive til dyd, men fordi de forbereder sjælen på at modtage dyden. På samme måde som den første bogstav lærer, som de gamle kaldte det, som man bibringer eleverne grundelementerne med, ikke lærer dem de frie kunster, men lægger grunden for det, man skal mestre, sådan fører de frie studier ikke sjælen frem til dyden, men skubber i den rigtige retning.

21 Poseidonios siger, der er fire typer fag. De simple og beskidte, de der har med underholdning at gøre, de der har med børn at gøre og de frie studier. Den simple type er håndværkernes, der er manuel og beskæftiger sig med den materielle side af tilværelsen, men den rummer ikke nogen efterligning af det smukke og rigtige. (22) Underholdningsfagene trækker efter at behage øjne og ører. Regn hertil de teknikere, der udtænker elevatorer, der hæver sig af sig selv, og gulve, der lydløst løftes i vejret og andre uventede nyskabelser, som fx noget sammenhængende, der går fra hinanden, eller noget adskilt, der af sig selv samles, eller noget fremspringende, der langsomt trækker sig sammen. Det gør indtryk i ukyndiges øjne, der ser det hele som overraskelser, fordi de ikke kender årsagerne. (23) De fag, som grækerne kalder *enkykliske*, men vi frie, har med børn at gøre og har en vis lighed med de egentligt frie, men de eneste frie kunster, eller rettere kunster, som er en fri mand værdig, er dem, der er optaget af dyden.

24 Man siger: 'Ligesom filosofien omfatter fysik, etik og logik, sådan fordrer også flokken af frie kunster en plads til sig selv i filosofien. Når det drejer sig om problemstillinger i naturen, holder man sig til geometriens vidnesbyrd; følgelig er der en del af den, der gavner.' (25) Mange ting gavner os uden af den grund at være dele af os. Tværtimod: Hvis de var dele af os, gavnede de ikke. Føden er et hjælpemiddel for kroppen uden at være en del af den. Geometri yder os en vis tjeneste; på den måde er den nødvendig for filosofien, ligesom en håndværker er for den selv, men han er lige så lidt en del af geometrien, som den er af filosofien. (26) I øvrigt har de hver deres område. Den viise undersøger og kender nemlig årsagerne i naturen, mens geometrikeren

beskæftiger sig med og beregner dens tal og mål. Hvilket princip der ligger til grund for himmellegemerne, hvilken kraft og hvilken natur de har, det ved den viise. Deres løb og tilbageløb og de bevægelser, de falder og rejser sig med og som nogle gange giver et indtryk af, at de står stille, selv om det ikke kan lade sig gøre for himmellegemer at stå stille, det måler en matematiker⁴³. (27) Den viise vil vide, hvad der får et spejlbillede til at opstå, men det er geometrikeren, der kan fortælle dig, hvor langt kroppen skal stå fra billedet, og hvilken form for spejl der giver hvilke billeder. Filosofien vil godtgøre, at solen er stor, men hvor stor den er, er op til matematikeren, der gør brug af en vis praktisk erfaring. For at han kan det, skal han have nogle grundprincipper på plads. Men det er jo ikke et fag i egen ret, hvis dets fundament er skrøbeligt. (28) Filosofien søger ikke noget andetsteds fra, den rejser hele værket fra grunden. Matematikken befinder sig så at sige på lejet grund og bygger på fremmed jord. Det er udefra, den får sine begyndelsesgrunde og takket være dem, den når sine slutninger. Hvis den nåede frem til sandheden af sig selv, hvis den kunne fatte hele verdens natur, ville jeg sige, at den bibragte meget til vores sind, der vokser ved beskæftigelsen med himmellegemerne og henter noget fra det høje.

Det eneste, der gør sjælen fuldkommen, er uforanderlig viden om godt og ondt. Intet andet fag går ud på at afklare det gode og det onde. (29) Jeg har lyst til at se på dyderne hver for sig. Modet er ligeglad med det frygtindgydende. Modet foragter, udfordrer og knækker det frygtelige, som tvinger vores frihed under åget. Mon så de frie studier forstærker det? Troskaben er det menneskelige hjertes allerhelligste gode, som ingen nødvendighed kan tvinge til at svigte og ingen bestikkelse ødelægge. Den siger: 'Brænd, dræb, myrd; jeg vil ikke forråde nogen, men jo mere smerten presser mig for hemmeligheder, jo dybere vil jeg gemme dem.' Kan de frie studier mon skabe sådanne sjæle? Mådeholdet hersker over nydelserne, nogle afskyr og forjager det, andre forvalter det og giver et sundt omfang, og det søger dem aldrig for deres egen skyld. Mådeholdet ved, at den bedste grænse for dem, der begærer, ikke er at tage så meget, som du har lyst til, men så meget, som du bør. (30) Dyden menneskelighed forbyder dig at væren hoven over for andre og at være bitter. I ord, handling og indstilling viser den sig mild og velvillig over for alle. Den opfatter andres ulykke som sin, og den priser især sit eget held, når det vil være til gavn for andre. Fremmer de frie studier mon denne

---

43. En matematiker er her det samme som en geometriker.

adfærd? Lige så lidt som de fremmer enkelheden, beskedenheden og selvbeherskelsen, eller nøjsomheden og sparsommeligheden, eller den mildhed, som sparer andres blod lige så meget som sit eget og er klar over, at et menneske ikke må misbruge et andet menneske.

31 'Når I siger, at man ikke kan nå frem til dyden uden de frie studier, hvordan kan I så hævde, at de overhovedet ikke bidrager til dyden?' Fordi man heller ikke kan nå frem til dyden uden mad, men mad har alligevel ingenting med dyden at gøre. Træ gør ikke et skib, selv om man ikke kan lave ét af andet end træ. Hvad jeg vil sige er, at du ikke må tro, at ting bliver til i kraft af det, som er en betingelse for det. (32) Man kan jo rigtignok også hævde, at man kan nå visdommen uden de frie studier. For selv om dyden skal læres, læres den dog ikke gennem dem. Behøver jeg mene, at den, der ikke kender bogstaverne, ikke bliver viis, når nu visdommen ikke ligger i bogstaverne? Det er handlinger, den giver videre, ikke ord, og måske er hukommelsen bedre, hvis den ikke har nogen støtte uden for sig selv.

33 Visdommen er noget stort og rummeligt. Den har brug for frirum. Man skal lære om det guddommelige og det menneskelige, om fortid og fremtid, om det forgængelige og evige, om tiden. Læg mærke til, hvor meget der spørges om angående bare det emne. Først, om tiden er noget i sig selv, dernæst, om der eksisterer noget før tiden, uden for den, om den begyndte sammen med verden, eller om der, fordi der eksisterede noget før verden, også eksisterede tid. (34) Der findes utallige spørgsmål, alene om sjælen. Hvor den er fra, hvad den er for én, hvornår den bliver til, hvor længe den er til, om den går fra det ene væsens skikkelse til det andet, eller om den ikke tjener mere end en gang og derefter strejfer om i altet. Om den er fysisk eller ej, hvad den vil gøre, når den ikke længere gør noget gennem os, hvordan den vil bruge sin frihed, når den er undsluppet denne hule, om den glemmer sin fortid og først bliver bevidst om sig selv, når den er ført væk fra kroppen og draget bort til det høje. (35) Uanset hvilken del af det menneskelige og guddommelige du tager fat i, vil du blive udmattet af den uhyre mængde spørgsmål og svar. For at give frirum til alle disse mange og store spørgsmål, skal man befri sjælen for det overflødige. Dyden vil ikke opstå, hvor der er så trangt. En stor ting kræver udstrakt plads. Alt skal væk, hjertet skal stå helt åbent for dyden.

36 'Men det at kende til mange fag er en glæde.' Ja, men vi skal kun beholde så meget fra dem, som det er nødvendigt. Mener du, man skal kritisere den, der samler ubrugelige genstande og stiller en stribe kostbarheder til skue i hjemmet, men ikke den, der er

optaget af overflødig litterært nips? Det er en slags mangel på mådehold at ville vide mere, end man behøver. (37) Hvordan kan det være, at denne opslugthed af de frie kunster gør folk pedantiske, vidtløftige, utidige og selvglade, så de af den grund ikke lærer det nødvendige, fordi de har fyldt sig med overflødigheder? Filologen Didymos⁴⁴ skrev fire tusind bøger. Stakkels den, der havde læst så meget overflødigt. I de bøger spørges der om Homers fædreland, der spørges om Aeneas' rigtige mor, om Anakreon var mere liderlig end beruset, om Sapfo var prostitueret og andet, som man burde aflære sig, hvis man vidste det⁴⁵. Så kom ikke her og påstå, at livet ikke er langt!

38 Men også når det kommer til vores stoikere, vil jeg vise, at der er meget, der burde hugges væk med økser. Denne lovtale: 'Wow, en lærd mand!' koster et stort spild af tid og masser af besvær for dem, der skal høre på det. Lad os være tilfredse med denne, mere simple betegnelse: 'Wow, en god mand!' (39) Er det ikke sådan, det er? Vil jeg oprulle alle folkeslags annaler og finde den, der først skrev digte? Vil jeg regne ud, hvor lang tid der gik mellem Orfeus⁴⁶ og Homer, når jeg ingen almanak har? Vil jeg gennemgå Aristarks tegn⁴⁷, som han satte på andres digte, og slide mit liv op på stavelser? Vil jeg på den måde sidde fast i geometriens støv? Der falder mig netop denne sunde forskrift ind: 'Spar på tiden!' Vil jeg vide det? Og hvad vil jeg ikke vide? (40) Filologen Apion⁴⁸, der under Caligula⁴⁹ turnerede i hele Grækenland, hvor alle bystater tog ham til sig som en anden Homer, sagde, at Homer, da han havde fuldendt begge værker, både Iliaden og Odysseen, havde tilføjet en indledning til sit værk, hvori han sammenfattede den trojanske krig. Som bevis på det anførte han, at Homer havde sat to bogstaver i første vers, der bevidst viste antallet af hans bøger⁵⁰. (41) Den slags må man nødvendigvis vide, hvis man vil vide meget.

---

44. Didymos (ca. 65 fvt.-10 evt.), græsk filolog fra Alexandria. Hans flid var legendarisk.

45. Anakreon (ca. 570 fvt.) og Sapfo (ca. 600 fvt.) var græske, lyriske digtere.

46. Mytisk sanger.

47. Aristark fra Samothrake (ca. 215-143 fvt.), leder af biblioteket i Alexandria, grundlægger af filologien. I sine udgaver af de klassiske tekster udviklede han brugen af et tegnsystem til at markere tvivlsomme vers og skrivefejl mm.

48. Apion, 1. århundrede evt., bl.a. forfatter til en homerisk ordbog.

49. Caligula, 12-41 evt., kejser fra 37.

50. De to første bogstaver i Iliaden ($\mu\eta$) danner det græske tal 48.

Tænk over, hvor meget tid, der tages fra dig af dårligt helbred, hvor meget af offentlige gøremål, hvor meget af private gøremål, hvor meget af dagligdags gøremål, hvor meget af søvn? Tag mål af din livstid: Så meget rummer den ikke. (42) Jeg taler om de frie studier, hvor meget overflødig der er hos filosofferne, hvor meget ubrugeligt! De har også selv nedladt sig til at skelne stavelser og definere bindeord og forholdsord og til at misunde grammatikere og landmålere. Alt det, der er overflødig i disses studier, har de overført på deres eget. Resultatet er blevet, at de forstår at tale med større omhu end de forstår at leve. (43) Hør nu efter, hvor skadeligt overdreven spidsfindighed er, og hvor farlig den er for sandheden. Protagoras⁵¹ siger, at man om ethvert spørgsmål kan argumentere lige godt for og imod, herunder også, om man om ethvert spørgsmål kan argumentere for og imod. Nausifanes⁵² siger, at af det, som ser ud til at eksistere, eksisterer det ikke i højere grad end det ikke eksisterer. (44) Parmenides⁵³ siger, at intet af det, der ser ud til at være, eksisterer undtagen Altet⁵⁴. Zenon fra Elea⁵⁵ smed alle overvejelser ud af overvejslen: han sagde, intet fandtes. Omtrent det samme bliver taget op af Pyrrhonerne, Megarikerne, Eretrikerne og Akademikerne⁵⁶, som indførte en ny videnskab, den ikke at vide noget.

45 Lad nu alt det samles i en unyttig bunke frie studier. Nogle bibringer mig ikke en viden, der kommer til at gavne, andre fjerner håbet om enhver viden. Det er dog bedre at vide noget overflødig end ingenting. Men de første kaster ikke noget lys, hvorigennem synsevnen kan ledes til sandheden, de andre graver mine øjne ud. Hvis jeg skal tro Protagoras, findes der i naturen intet undtagen tvivl, hvis jeg skal tro Nausifanes, er det eneste sikre, at intet er sikkert, hvis Parmenides, eksisterer der kun 'det ene', hvis Zenon, så ikke engang det. (46) Hvorfor er vi så til? Hvorfor nærer og opretholder vores omgivelser os? Hele naturen er en skygge, som enten er tom eller falsk. Det er svært at sige, hvem jeg er mest vred på, dem, der hævder, at vi ikke ved noget, eller dem, som ikke engang har ladet os beholde uvidenheden.

Hav det godt.

---

51. Den kendte sofist fra 5. århundrede fvt.

52. Græsk filosof fra 4. århundrede fvt., lærer for Epikur.

53. Græsk filosof fra 5. århundrede fvt.

54. Der er et crux i teksten. Vi følger en konjektur af Kalbfleisch.

55. Græsk filosof, elev af Parmenides.

56. Filosofiske retninger, der på forskellig måde er præget af skepsis.

